

RAZSVETLJENCI MED PRVIMI BIOGRAFI PRIMOŽA TRUBARJA

Zaradi luteranskega prepričanja Primož Trubar dolgo med svojimi rojaki ni imel ne biografije ne bibliografije. Razsvetljenstvo je prineslo novo razumevanje in vrednotenje dosežkov protestantskih piscev. V tem času so nastale prve biografije, posvečene Primožu Trubarju, ki so bile najprej objavljene v delih enciklopedijskega značaja. Njihovi avtorji so francoski, nemški, angleški, češki in slovaški razsvetljenci, ki so bili večinoma protestanti: Pierre Bayle (*Dictionnaire historique et critique*, Rotterdam 1702.); Johann Georg Schelhorn (*Amoenitates literariae*, Frankfurt, Leipzig 1728); Archibald Bower (*Historia Litteraria*, London 1731); David Clément (*Bibliothèque curieuse historique et critique*: Göttingen, Hannover, Leipzig 1750–1760); Alexander Chalmers (*The General Biographical Dictionary*, London 1761); Christian Friedrich Schnurrer (*Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert*, Tübingen 1799); Josef Dobrovský (*Slavin*, Praha 1808); Pavel Josef Šafarik (*Geschichte der windischen Sprache und Literatur*, Budim 1826). Slovenski razsvetljenci Žiga Zois, Valentin Vodnik in Janez Nepomuk Primic so prvi obnovili spomin na evangeličanskega reformatorja Primoža Trubarja. Janez Nepomuk Primic je kot prvi med Slovenci objavil širši Trubarjev življenjepis leta 1814. Razsvetljenci so odločno prispevali k temu, da se je v širšem evropskem prostoru ohranilo delo znamenitega Slovenca.

Primož Trubar, biografija, razsvetljenstvo, Evropa

The paper deals the first biographers of Slovene protestant reformer Primož Trubar (1508–1586) in the period of Enlightenment (1702–1826). The Age of Enlightenment introduced a more rational understanding of Reformation and protestant writers. Primož Trubar had not been recognized for long a time among the Slovenes. Trubar's first biographer was French philosopher Pierre Bayle (1647–1706) who was real founder of historical criticism and intellectual father of the Enlightenment historians. In 1702 he wrote short biography of Primož Trubar and published it in his the most popular work *Dictionnaire historique et critique*, (Rotterdam 1702), which was forerunner of French encyclopedias. During the 18th century about Trubar's life and work wrote Enlightenment thinkers from different nations such as: Johann Georg Schelhorn (1728); Archibald Bower (1731); Louis Moréri (1740); David Clément (1753) Alexander Chalmers (1761); Christian Friedrich Schnurrer (1799); Josef Dobrovský (1808); Pavel Josef Šafarik (1826). Among Slovenes the first Trubar's biographers were Enlightenment writers Valentin Vodnik (1809) and Janez Nepomuk Primic (1814). All mentioned Enlightenment writers contributed that Trubar's work was widely known among intellectual elite in Europe.

Primož Trubar, biographers, Enlightenment, Europe

Malo je velikih mož v evropski kulturni zgodovini, ki so tako dolgo čakali na javno priznanje kakor Primož Trubar (1508–1586), utemeljitelj protestantske ideje

med Slovenci in začetnik slovenskega knjižnega jezika. Trubar namreč med rojaki dolgo ni imel ne biografije ne bibliografije. Skoraj dve stoletji po Trubarjevi smrti, ko se je v Evropi uveljavilo obdobje razsvetljenstva, je prišlo do velikega preobrata v spoznavanju in vrednotenju dosežkov piscev njegovega kroga. Namen tega prispevka je bil, da predstavimo razsvetljenske mislece, ki so napisali prve biografije Primoža Trubarja med letoma 1702 in 1826.

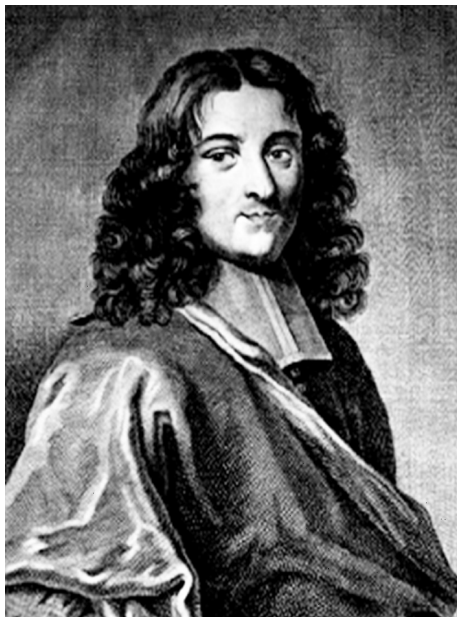
Razsvetljenstvo se je v glavnem izoblikovalo z začetkom in koncem 18. stol. Francoski razsvetljenci so to stoletje imenovali »stoletje filozofov«, kar pa ni pomenilo tradicionalnega filozofa, ampak razsvetljenega, kritično in svobodno mislečega, ki odklanja avtoritete in se zanaša samo na svoj lastni razum (Kos 1986: 8). Razsvetljenstvo poimenujejo tudi kot čas razuma. Osnovne ideje razsvetljenstva izhajajo iz humanizma, ki postavlja v središče svojega zanimanja človeka: njegov razum, sposobnosti, pravico do svobode (Berlin 1961: 282).

1 Francoski razsvetljenci

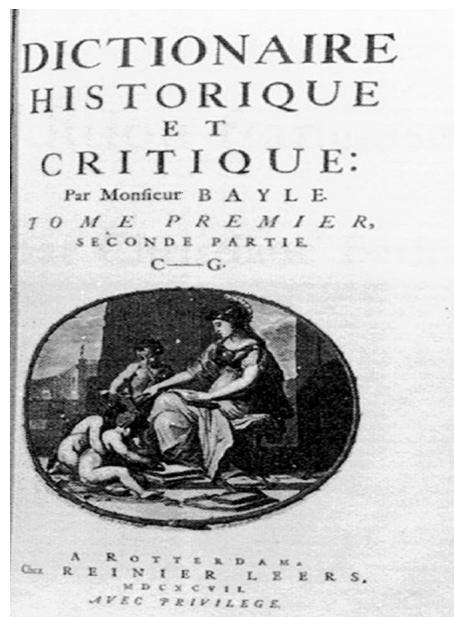
Razsvetljenstvo je doseglo svoj vrh v Franciji. Francozi so 18. stol. imenovali »Siccle des Lumieres« ali »razsvetljeno stoletje«, ki se začne kot »Filozofija razsvetljenstva« s Pierrom Baylom (1647–1706). Na začetku druge polovice 18. stoletja sta Denis Diderot in Jean le Rond d'Alembert začela izdajati znano Enciklopedijo (*L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 1751–1772), ki predstavlja pomemben oziroma prelomni dogodek v razvojnem toku francoskega razsvetljenstva.

Pierre Bayle je bil sin evangeličanskega pastorja in je že kot otrok pokazal veliko zanimanje za različna področja znanja. Svojo študijsko pot je začel na protestantski akademiji in nadaljeval v Toulouseu pri jezuitih, kjer je za krajši čas postal katolik, vendar se je nato spreobrnil v evangeličana (Boguslavskij 1968: 5–46). Od leta 1670 je živel v Genevi, kjer se je seznanil s filozofijo Renéja Descartesa in postal njegov pristaš. Nekoliko pozneje se je navdušil za skepticizem francoskega misleca Michela de Montaignea. Od leta 1675 je poučeval filozofijo na protestantski univerzi v Sedanu. Bayle je bil svobodoumen mislec in oster kritik, po mnenju znamenitega misleca Voltaira je prav Bayle najboljši predstavnik racionalne filozofije, spoznanj razuma, ki se je tedaj uveljavljala nasproti dotedanji filozofiji z idealističnimi in metafizičnimi sestavinami. Zaradi netolerance do protestantov v Franciji je odšel na Nizozemsko, kjer je živel do konca življenja (*Nouvelle biographie generale* 1964: 873).

Bayle spada v skupino filozofov skepticizma. Je dejanski ustanovitelj zgodovinske kritike. Bil je tudi angažiran bojevnik za svobodo misli, posameznikove zavesti in za versko strpnost. Kot prepričan kristjan in kalvinist je govoril, da bi bilo »treba spoštovati čustva in nazore vseh ljudi, ne glede na njihovo vero«. Objavil je več del s področja filozofije: *Critique de l'histoire du calvinisme du P. Mainbourg* (1683); *La France toute catholique sous le règne de Louis-Le-Grand* (1685); *Commentaire*

Slika 1: Pierre Bayle

Slika 2: Dictionnaire historique et critique

philosophique sur ces paroles de Jésus-Christ: »Contrains-les d'entrer« (1688). Leta 1697 je v Rotterdamu na Nizozemskem izšlo njegovo obsežno delo z naslovom *Dictionnaire historique et critique* v dveh zvezkih. V tem delu je Bayle predstavil številne znamenite osebnosti minulega časa, med drugimi tudi Primoža Trubarja. Druga, dopolnjena izdaja tega dela je izšla že leta 1702 v štirih zvezkih. *Zgodovinski in kritični slovar* je doživel številne ponatise oz. izdaje (1702, 1715, 1720, 1730, 1738, 1740, 1750, 1760, 1820) in ga štejejo za njegovo najpomembnejše delo; bilo je prevedeno v mnoge jezike, ponovno pa je bilo natisnjeno tudi v novejšem času v francoščini (Pariz, 1974), v nemščini – *Historisches und Critisches Wörterbuch* (Hildesheim, 1974) in v ruščini – *Istoričeskij i kritičeskij slovar* (Moskva, 1968). Ta knjiga je bila dejanska predhodnica poznejših del francoskih enciklopedistov, ki jih štejemo za temeljna dela evropske sodobne kulture in znanosti.

V četrtem zvezku druge izdaje svojega *Zgodovinskega in kritičnega slovarja* iz leta 1702 je Bayle na strani 399 podal strnjen Trubarjev življenjepis: Trubarjevo ime je zapisal v latinščini (Primus Truberus), besedilo pa v francoščini (Bayle 1720: 2771).

V Trubarjevem življenjepisju je Bayle navedel, da se je Trubar rodil na ozemlju, ki se je tedaj imenovalo »Esclavonnie« ali L'Illyrie, kar je pomenilo ozemlje, kjer živijo Slovani (franc. Esclaves, lat. Sclavi ali Sclavoni) (Eržen 2009: 95). Jezik, v katerega je Trubar prevajal Sveto pismo Nove zaveze, Bayle označuje kot »la langue esclavonne«. V *Enciklopediji* francoskih enciklopedistov Diderota in d'Alemberta

TRUBERUS (PRIMUS) nâquit en Esclavonic l'an 1508 (*a*). Il fut le premier qui enseigna l'art d'écrire en Langue Esclavonne (*b*), & il traduisit en cette Langue le Nouveau Testament, le Catéchisme, la Confession d'Ausbourg, & quelques Traitez de Melanchthon; ce qui fut cause que la Doctrine Luthérienne se répandit non seulement dans la Carniole & dans la Carinthie, mais aussi dans les Etats du grand Turc (*c*). Il mourut l'an 1586 (*d*), & laissa un fils **FELICIEEN TRUBERUS**, qui fut Ministre à Laubach dans la Carniole, & qui avoit été élevé à Tubinge dans le College où le Duc de Wirtemberg nourrissoit à ses dépens un certain nombre d'Écoliers (*e*).

Slika 3: Trubarjev življenjepis v *Dictionnaire historique et critique*

iz leta 1780 lahko najdemo, da se je ta jezik govoril ne samo na ozemlju med Savo in Dravo, ampak na širšem prostoru Evrope, kjer živijo številni slovanski narodi (*Encyclopedie* 1782: 975). Poleg tega vidimo, da je Bayle uporabil še dva izraza za pokrajine, kjer živijo Slovenci: Carniole (Kranjska) in Carinthie (Koroška). V drugem delu, tudi francoskega avtorja *Le grand dictionnaire historique de Moréri*, je jezik, v katerega je Trubar prevajal Sveto pismo, označen kot jezik Kranjske – la langue de Carniole (1740: 240). Tudi v izdaji Baylovega dela iz leta 1820 lahko najdemo isto oznako – la langue de Carniole. Kot vir za Trubarjevo biografijo je Bayle uporabil obstoječe podatke iz kraljeve knjižnice v Rotterdamu, pa tudi besedili nemškega filologa Hailbrunnerusa (psevdonim) in humanista Kasperja Barthiusa (1587–1658).

Ko govorimo o prvih biografih Primoža Trubarja, je treba omeniti še dva francoska intelektualca iz časov razsvetljenstva, in sicer Davida Clémenta (1701–1760) in Louisa Morerija (1643–1680). Clément je bil evangeličanski pridigar in bibliograf; objavil je obsežno delo pod naslovom *Bibliothèque curieuse historique et critique* (v devetih zvezkih). Njegove knjige so izšle v Göttingenu, Hannoverju in Leipzigu v letih 1750–1760 (*Nouvelle Biographie Generale* 1964: 779). Clément je v četrtem zvezku omenjenega dela iz leta 1753 na strani 201 poleg Jurija Dalmatina in njegove *Biblije* (Bible Vandalique) omenil tudi Trubarja in njegove prve tiskane slovenske knjige. Louis Moréri je končal teologijo pri jezuitih in izdal pomembno zgodovinsko delo *Dictionnaire historique, ou mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, ki je doživelo več izdaj in je bilo prevedeno v nemški, angleški, španski in italijanski jezik – prva izdaja v Lyonu leta 1674 (*Nouvelle Biographie Generale* 1964: 873). Moréri je v osmem zvezku tega dela na strani 240 podal kratek Trubarjev življenjepis.

2 Nemški razsvetljenci

V Nemčiji je bila v drugi polovici 17. stol. religija, kot posledica tridesetletne vojne, vodilni dejavnik v intelektualnem in duhovnem življenju. Razsvetljenstvo (Aufklärung) se na Nemškem začelja s filozofom Leibnizem. Tedaj se je na Nemškem začelo najbolj obsežno in sistematično zbiranje knjižnih del slovenskih protestantov in podatkov o njih. V dobi razsvetljenske miselnosti je veliko zanimanje za

preteklost slovanskih narodov pokazal nemški pisatelj, zgodovinar in filozof Johann Gottfried Herder (1735–1803). S svojim delom *Ideje k zgodovini človeštva* je močno vplival na razvoj vzajemnosti in na literarno gibanje med Slovani (Matešić 1979: 371). Slovani in tudi Slovenci so njegove misli sprejemali z naklonjenostjo (Kuret 2000: 265).

Med nemškimi razsvetljenci so o Trubarjevem delu pisali filolog Johann Leonhard Frisch (1666–1743) v delu *Historia linguae Slavonicae* (Berolini 1729) in protestantski teolog Christian Heinrich Hase (1731–1791) v delu *De lingua Carnorum et Illyricorum slavonica* (Jenae 1759; Glaser 1894) ter evageličanski pridigar v Nürnbergu Georg Ernst Waldau (1745–1817) v delu *Geschichte der Protestanten in Österreich, Steiermarkt, Kärnthen und Krain vom Jahr 1520 bis auf die neueste Zeit* (Nürnberg, 1784).

Že leta 1728 je nemški luteranski teolog Johann Georg Schelhorn (1694–1773) v obsežnem latinsko pisanem delu z naslovom *Amoenitates literariae* [...] v 9. zvezku opisal Trubarjevo življenje (Schelhorn 1728: 733). Schelhornovo delo je izšlo v štirinajstih zvezkih v letih 1725–1730 v Frankfurtu in Leipzigu. Kot je znano, je Schelhorn študiral klasično filologijo na Univerzi v Jeni in literarno zgodovino v rojstnem Memmingenu. Objavil je več del s področja evangeličanske teologije.

Ob koncu 18. stol., natančneje leta 1799, je v Tübingenu izšla knjiga *Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert* nemškega zgodovinarja Christiana Friedricha Schnurrerja (1742–1822). Ta knjiga je zelo pomembna za slovensko kulturno zgodovino, je mejnik v raziskovanju literarne in kulturne zgodovine v dobi reformacije pri južnih Slovanih. V tej knjigi je Schnurrer podal prvo širšo Trubarjevo biografijo in bibliografijo. Po študiju bogoslovja na Univerzi v Tübingenu se je izpopolnjeval v Göttingenu, študiral pa je tudi v angleških in pariških knjižnicah. Leta 1772 je postal profesor orientalnih jezikov na Filozofski fakulteti v Tübingenu, nato vodja bogoslovne vzgojne ustanove, od 1806 kancler Univerze v Tübingenu. Schnurrer je bil evangeličan (Bartl 1989: 1–9).

3 Angleški razsvetljenci

Razsvetljenje (Enlightenment) se je najprej uveljavilo v Angliji, kjer se »filozofija razsvetljenstva« začneja z Johnom Lockom. V Franciji in Angliji so, čeprav nekaj pozneje, izšle obsežne monografije enciklopedijskega značaja, v katerih med drugimi znamenitimi osebnostmi najdemo tudi Trubarjevo ime.

Že leta 1731 je v prestolnici Anglije izšlo delo *Historia Litteraria*, pravzaprav revija, ki je izhajala v letih 1731–1734 (Bower 1731: 482). Avtor tega dela je bil škotski zgodovinar Archibald Bower (1686–1766). Rodil se je v ugledni katoliški družini in se šolal na jezuitski akademiji Scots College, nato je študiral teologijo v Rimu in leta 1702 postal jezuit. V Rimu je predaval filozofijo. Sprva je bil katolik, nato šest let protestant, potem se je ponovno spreobrnil v katolika (Holt 2004: 913–915).

S Trubarjevim življenjem in delom so se angleški intelektualci lahko seznanili že v obdobju nastanka prvih enciklopedijskih izdaj: Trubarjevo ime se je pojavilo med številnimi slavnimi osebnostmi različnih narodov Evrope (vendar so bili najpogosteje predstavljeni Britanci in Irci), na primer v znanem občem biografskem slovarju *The General Biographical Dictionary* (1816–1817), ki je izšel v 32 zvezkih. Avtor tega biografskega slovarja je bil Alexander Chalmers (1759–1834), škotski pisec in biograf. V slovarju iz leta 1816 (v 30. zvezku) lahko zasledimo kratek Trubarjev življenjepis (Chalmers 1816: 46–47). Bil je evangeličan in dopisoval si je z znamenitimi osebnostmi svojega časa (Ferrero 2004: 866).

4 Češki in slovaški razsvetljenci

Ideje razsvetljenstva so iz Anglije preko Francije in Nemčije prispele tudi do čeških jezikoslovcev in preporoditeljev, ki so bili od slovanskih narodov geografsko najbližji reformaciji.

Češko razsvetljenstvo (osvícenství) je specifično in morda nasploh manj izrazito, saj je obrnjeno predvsem v t. i. narodni preporod; njegove začetke zgodovinarji postavljajo v čas okoli leta 1790, ko izidejo jezikoslovna dela Josefa Dobrovskega. Najvidnejša predstavnika narodnega preporoda na Češkem sta bila razsvetljenca Vaclav Fortunat Durych (1735–1802) in njegov sodelavec Josef Dobrovský (1753–1829), ki sta veliko prispevala, da se je slovanski svet seznanil s Trubarjevimi deli. Tako je prvi Trubarjev življenjepis pri Slovanih izšel v zborniku *Slavin* leta 1808; objavil ga je prav utemeljitelj znanstvene slavistike Josef Dobrovský, ki je bil urednik tega zbornika. To je bilo natančno tri stoletja po Trubarjevem rojstvu. Istega leta je izšla za Slovence znamenita Kopitarjeva slovenska slovnica (*Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark*), v kateri so natančno opisana Trubarjeva dela, ki jih je Jernej Kopitar našel v Zoisovi in licejski knjižnici v Ljubljani ter nato v dvorni knjižnici na Dunaju. V tej slovnici pa (kot je znano) ni podatkov o Trubarjevem življenju.

Leta 1826 je v Budimu (danes Budimpešta) izšlo delo slovaškega razsvetljenca in slavista Pavla Josefa Šafarika pod naslovom *Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. V poglavju *Geschichte der windischen Sprache und Literatur* (Zgodovina slovenskega jezika in literature) je Šafarik spisal tudi Trubarjev življenjepis, pri čemer je kot vire uporabil zapise Janeza Vajkarda Valvasorja, Johanna Leonharda Frischa in Christofa Friedricha Schnurrerja, navedbe iz zbornika *Slavin* Josefa Dobrovskega in že omenjeno Kopitarjevo slovnico. Pozneje je uporabil še podatke o Trubarju, ki mu jih je posredoval Slovenec Matija Čop (natis iz leta 1864). Šafarik je bil evangeličan, sin evangeličanskega pastora.

5 Slovenski razsvetljenci

Razsvetljenske ideje so med Slovence prinesli tuji izobraženci, ki so že od srede 18. stol. prihajali v stik z nemškimi in francoskimi razsvetljenci, kar je mogoče

domnevati za Japlja in Kumerdeja. Razsvetljenska miselnost pa se pri Slovencih začenja postopoma uveljavljati šele po letu 1780.

Leta 1784 je ljubljanski škof Karl Janez Herberstein, po rodu iz plemiške slovansko-germanske družine, ki je podpiral slovenski narodni preporod, spodbudil svojega tajnika Jurija Japlja k novemu prevodu *Biblije*. Herberstein je bil je privrženec reformnega katolicizma, zagovarjal je versko toleranco, kar kaže na njegovo razsvetljensko usmerjenost (Marolt 2004: 399).

Začetke slovenske literarne zgodovine in s tem začetke znanstvenega raziskovanja v obdobju reformacije navadno povezujemo z delom Zoisovega razsvetljenjskega kroga. Središče oz. mentor in mecen tega kroga je bil široko izobraženi baron Sigismund Žiga Zois (1747–1819), sin priseljenega italijanskega očeta in slovenske matere. Šolal se je v Italiji: bil je gojenec modenske viteške akademije v Reggio in učenec francoskih enciklopedistov. Zois je bil dejansko prvi, ki je sistematično zbiral dela, dokumente in pričevanja slovenskih reformatorjev, in sicer ne le v slovenskih krajih, temveč tudi že na Würtemberškem v Nemčiji. Živo se je zanimal za preteklost slovanskih narodov in je dajal raznovrstne pobude za razmah razsvetljenske miselnosti na Slovenskem. Na nepristransko, sistematično in znanstveno raziskovanje slovenske književnosti ga je spodbudila že omenjena Schnurrerjeva knjiga o slovanskem tisku v 16. stol. Z eno največjih in najbolj založenih zasebnih knjižnic na Kranjskem je omogočal razsvetljensko delo, ki je ustvarilo pogoje za razvoj slovenskega knjižnega jezika in posvetne literature. Iz Zoisovega kroga izhajajo Anton Feliks Dev, Anton Tomaž Linhart, Valentin Vodnik, Jernej Kopitar, Janez Nepomuk Primic in drugi. Zoisov prijatelj baron Jožef Kalasanc Erberg je ustvarjal in urejal *Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*, kjer je prikazal tudi delo Primoža Trubarja.

Valentin Vodnik (1758–1819) je v zgodovinskem učbeniku *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz*, ki je bil natisnjen leta 1809 na Dunaju, v poglavju o učenih možeh iz slovenskih dežel na kratko predstavil tudi življenje in delo Primoža Trubarja (Vidmar 2006: 21).

Razsvetljenec iz Zoisovega kroga Janez Nepomuk Primic (1785–1823) je bil dejansko prvi, ki je leta 1814 objavil nekoliko širšo Trubarjevo biografijo (Jović 2008: 287). Izšla je na štirih straneh v natisu ob koncu njegovega *Novega nemško-slovenskega slovarja* (Primic 1814: 143). Primic je bil pisatelj in pesnik ter ustanovitelj študija slovenščine na graškem liceju leta 1811. Pisal je pod močnim vplivom Herderja; zapisano je, da si je dopisoval z Dobrovskim. Njegova omenjena notica je bila prva nekoliko širša Trubarjeva biografija med Slovenci, čeprav je izšla v nemškem jeziku. V Primčevem prispevku sicer ni nič napisanega o Trubarjevem pomenu za kulturno zgodovino Slovencev. Kot večina nemških in slovenskih romantikov je bil tudi Primic goreč in navdušen katolik.

Primčev sodobnik Matija Schneider (1784–1831) je bil preroditelj in pesnik. Rodil se je v kmečki družini na Koroškem. Končal je gimnazijo in bogoslovje v Celovcu in bil posvečen za duhovnika leta 1808. Do 1815 je bil kaplan, nato pro-

fesor moralne teologije na celovškem semenišču (Gspan 1967: 231). Za preporodno miselnost, ki se je razvijala v osebnih stikih z Urbanom Jarnikom (1784–1844) in Janezom Primicem, ga je pridobil Jurij Japelj. V letih 1809–1813 je bil član krožka *Societas slovenica* ter poleg Jarnika največji koroški preporodni entuziast te dobe. Dopisoval si je z Dobrovskim in vneto proučeval njegova dela. V eni svojih pesmi opeva zasluge največjih dobrotnikov Slovencev – Trubarja, Valvasorja, Zoisa, Dobrovskega.

Poudariti velja tudi to, da nekateri slovenski duhovniki, ki so se sicer ukvarjali z jezikoslovjem v obdobju prevlade razsvetljenske miselnosti na Slovenskem, kot na primer Marko Pohlin, Urban Jarnik, Jakob Zupan, Peter Dajnko, Franc Metelko, niso pisali o Trubarjevem življenju, čeprav so nekateri izmed njih omenjali Trubarjeva dela.

Bolj ali manj razvidni razsvetljenski tokovi trajajo pri Slovencih še globoko v 19. stol., saj jih je mogoče odkriti še v delih J. Trdine, F. Levstika, J. Stritarja in drugih (Kos 1986: 100). Janez Trdina (1830–1905) je bil zgodovinar in etnograf, pripadal je zgodnji generaciji slovenskih svobodomislecev oziroma liberalcev (Kos 1977: 144). V svoji *Zgodovini slovenskega naroda* iz leta 1866 je podal kratek Trubarjev življenjepis. Po svetovnem nazoru je bil Trdina razsvetljenec, čeprav je ustvarjal v času, ki ga literarni zgodovinarji poimenujejo *med romantiko in realizmom* (Kos 1977: 138).

Lahko zaključimo, da je razsvetljenstvo prineslo novo razumevanje in vrednotenje dosežkov protestantskih piscev. Prav tedaj se je namreč formirala slovenska narodna, to je pozneje nacionalna literatura. V dobi razsvetljenske miselnosti so nastale prve biografije, ki so bile posvečene Primožu Trubarju. Medtem ko so Slovenci o Trubarjevi zaslugi molčali, v intelektualnih krogih Evrope Trubarjevo ime ni bilo neznan. Z uglednimi tiski se je v širšem evropskem prostoru ohranilo ime znamenitega Slovenca. To je bil pomemben pogoj za temeljito proučevanje reformacije na Slovenskem in vloge Primoža Trubarja v njej.

Literatura

- BARTL, Peter, 1989: Christian Friedrich Schnurrer und die slowenischen Reformationsdrucke. *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*. München. 1–9.
- BAYLE, Pierre, 1720: *Dictionnaire historique et critique*. IV. Edition. Rotterdam.
- BERLIN, Isaiah, 1961: *The Age of Enlightenment: the 18th Century Philosophers*. New York: New American Library.
- BOGUSLAVSKIJ, V. M., 1968: *Istoričeskij i kritičeskij slovar*. Tom 1. Moskva: Mysl'.
- BOWER, Archibald, 1731: *Historia litteraria or an exact and early Account of the most valuable Books published in the several Parts of Europe*. London: Prevost.
- CHALMERS, Alexander, 1816: *The General Biographical Dictionary, containing an historical and critical Account of the Lives and Writings of the most eminent Persons in every Nations, particularly the British and Irish XXX*.

- L'ENCYCLOPEDIE ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers de Diderot et d'Alembert*, 1782. Tom XII.
- ERŽEN, Andreja, 2009: *Sclavi, Slaves, Slovènes, Illyriens ou Vindi, Wenden, Veneti. Les enjeux du nom des Slovènes et de leur langue. Cahiers de l'ILSL* 26. 95–112.
- FERRERO, Bonnie, 2004: *Oxford Dictionary of National Biography* 10. Oxford: Oxford University Press.
- GLASER, Karol, 1894: *Zgodovina slovenskega slovstva (I. zvezek)*. Ljubljana: Slovenska matica.
- LE GRAND DICTIONNAIRE HISTORIQUE ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, 1740. Amsterdam, Tom. 8.
- GSPAN, Alfonz, 1967: *Slovanski biografski leksikon*. Ljubljana: SAZU.
- HADŽIVUKOVIĆ, Stevan, 2005: *Francusko prosvetiteljstvo*. Novi Sad: Prometej. 100–104.
- HOLT, Geoffrey, 2004: *Oxford Dictionary of National Biography* 6. Oxford: Oxford University Press.
- JOVIĆ, Pavle, 2008: Prvi biografi Primoža Trubarja med južnimi Slovani. *Stati inu obstati* 59. 7–8, 287–292.
- KOS, Janko, 1977: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KOS, Janko, 1986: *Razsvetljenstvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- KURET, Primož, 2002: Johann Gottfried Herder und die Slowenien. *Ideen und Ideale: Johann Gottfried Herder in Ost und West*. Freiburg im Breisgau: Rombach. 265–275.
- MAROLT, Janez, 2004: *Škof Karel Herberstein in njegovi dopisovalci. Herbersteinov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba.
- MATEŠIĆ, Josip, 1979: O slavenskoj svijesti in njezinoj ulozi u razdoblju slovenskog prosvetiteljstva. Boris Paternu idr. (ur.): *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnost in kulturi. Obdobja* 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 371–381.
- Nouvelle biographie generale depuis les temps les plus recules jusqu'a 1850–60: Pierre Bayle*, 1964. Copenhagen. Tom III–IV.
- Nouvelle biographie generale depuis les temps les plus recules jusqu'a 1850–60: David Clement*, 1964. Copenhagen. Tom IX–X.
- Nouvelle biographie generale depuis les temps les plus recules jusqu'a 1850–60: Louis Moreri*, 1964. Copenhagen. Tom XXXV–XXXVI.
- PRIMITZ, Johann N., 1814: Primus Truber. *Neues Slovenisch-Deutsches der Fassungkraft der Konder Angewessenes A.B.C.* Gratz: Josepha Miller.
- VIDMAR, Luka, 2006: Podoba protestantske književnosti v starejših pregledih slovstva na Slovenskem. *Slavistična revija* 54. 1–21.